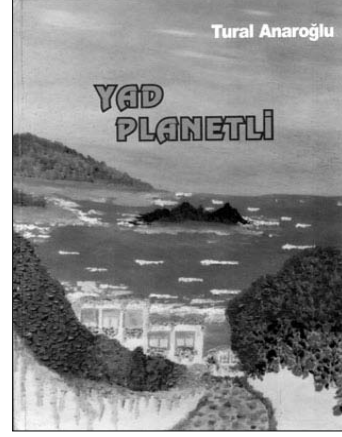

◆ Kitabl ar , r ə y l ə r

ORİJİNAL HEKAYƏLƏR

Tural Anaroğlu «Yad planetli» hekayələr kitabını («Elm və təhsil» - 2019) oxuculara təqdim edib. Akademik Kamal Abdulla da o kitaba «Turalın gəlişi» adlı isti bir söz yazıb. Amma kitabın tirajı cəmi 100 nüsxədir. Məncə, Turalı bir yazıçı kimi tanımaq və sevmək üçün bu 100 rəqəmi çox azdır. Bu gün müvəqqəti fasilədən sonra kitablara, xüsusilə bədii ədəbiyyata marağın artdığı bir zamanda Tural Anaroğlunun orijinal hekayələrini hamının oxumasını arzulayardım. Təkcə ədəbiyyat adamlarının deyil, müxtəlif peşə sahiblərinin də.

«Orijinal» kəlməsini işlətdim. Bu, mənim qənaətimdir və sözümdən dönmürəm. «Orijinal» sözü yunan dilindədir, bir mənası: «Başqalarına oxşayan, təqlidçilikdən uzaq olan, ancaq özünə məxsus olan» hal, keyfiyyət və sifət deməkdir. Turalın hekayələri məhz bu xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bu orijinallığı dörd səbəblə izah edə bilərəm: birincisi; yazı tərzində, geniş mənada, üslubda. Turalın hekayələrinin dili, istifadə etdiyi təsvir vasitələri, obrazların qarşılıqlı münasibətlərinin təsviri özünəməxsusdur. İkincisi; bu hekayələrdə gülüş boldur. Doğrudan da, Turalın hər hansı hekayəsində yumor xətti bir axın təşkil edir. Hiss edirsən ki, Tural Anaroğlu dahi Mirzə Cəlilin irs qoyduğu ənənəyə yaxşı bələddir. Atasının kitabına yazdığı «Oğluma məktub»da bir məqam diqqətimi xüsusilə cəlb etdi: «Vaqif Səmədoğlu deyir ki, Günəlin (Anarın yazıçı qızının -V.Y.) nəsrini mənəmin şeirlərim kimi kədərli, Turalın hekayələri pyeslərim kimi məzəli». Əlbəttə, bu «məzəli» sözü gülüş arsenalının yalnız bir hissəciyini təşkil edir. Çünki Turalın hekayələrində yumor elementləri daha geniş bir çərçivəni əhatə edir. Müəllif təhkiyəsində, obrazların danışığında (xüsusilə dialoqlarda), adların şəxsləndirilməsində, xalq danışığı dilinin yumoristik çalarlarında özünü hiss etdirir. Üçüncüsü, Tural ənənəyə, deyək ki, Mirzə Cəlil irsinə nə qədər bağlıdırsa, bu irsin təkrarçısı və təqlidçisi deyil, sadəcə, bu gün - XXI əsrdə o ənənələri yenilikçi kimi inkişaf etdirir. Mirzə Cəlildən sonra - təxminən 80 il ərzində bizim dünyaya baxışımızda çox dəyişikliklər baş verib, həyat da dəyişib, müharibələr görmüşük, sistem də kökündən dəyişib və təbii ki, yeni insan tipi formalaşib. Lakin hər nə qədər dəyişikliklər baş versə də, satiranın, yumorun hədəfləri, «qəhrəmanları»

bu və ya başqa biçimdə yenə də yaşamaqdadırlar. Turalın təsvir etdiyi və tənqid hədəfinə çevirdiyi mühit və obrazlar XX əsrin sonları - XXI əsrin gerçəkliyidir. Dördüncüsü; Tural Anaroglunun hekayələri nə qədər yumorla nəfəs alsada, bu hekayələrdə çox ciddi mətləblərlə üzləşirik. Yaşadığımız dövrün paradoksal mənzərəsi, gerçəkliyin ictimai, siyasi və mənəvi ziddiyyətləri, ölkələr arasındakı əlaqələr və bu əlaqələrin üzde görünən və görünməyən tərəfləri, ölkədə baş verən kriminal olaylar, liderlik ehtirasları... bütün bunlar bəzən açıq şəkildə, bəzən eyhamla, bəzən də yumor daxilində təqdim edilir. Bu mənzərəni, fikrimizcə, «Sınıfkom seçkiləri» hekayəsində görə bilirik. Zəttən, məktəblərimizin heç birində, özü də aşağı sınıflarda «sınıfkom seçkisi» olmur, müəllimin göz altına aldığı bir uşaq sınıfkom olur. Amma Tural Anaroglu bu məsələni - «sınıfkom seçkilərini» ciddiyyə alaraq, uşaqların dili ilə çox həqiqətləri oxucuya xatırladır. Altı-yeddi yaşlı uşaqlar, Xədicə müəllimənin etirazlarına baxmayaraq, bu «sınıfkom seçkisi»ndə həm özləri, həm də valideynləri barədə çuğulluq edirlər. Hər şey müəllimənin Əliyev verdiyi sualla «militarist» xarakter alır. «Sınıfkom kimdir»? Əli deyir ki, «sınıfkom stukaçdır, xəbərçidir və yaltaqdır, bunu mənə atam deyib». Birinci partada oturan qız əlavə edir ki: «Əlinin atası «julikdir». Bunu anam söyləyir. Onun dükanında kolbasalar həmişə köhnə olur. Oradan aldığımız südlər isə qaynayanda çürüyür». Bundan sonra uşaqların hər biri «açır sandığı, tökülür pambığı». Onların arasında hətta nazir qızı var: «Mənim atam nazirdir. Evimizdə bir it var. Mən itimi çox sevirəm». Amma Əli deyilən şaigird daha fəaldır. Ona sual verilir ki: «Sınıfkom olsan, nə edəcəksən?». Deyir ki: «Birincisi, atam restoranında hamımıza qonaqlıq verəcək. Bütün sinfə. Müəllimə, siz də gələrsiniz. İkincisi, sinif otağımızın yerinə xalça döşəyəcəyəm. Üçüncüsü, atam bu sinfə daha rahat stullar alacaq». Atasını riyaziyyatçı, elmlər doktoru, professor olan Arif deyir ki, mən əmim kimi musiqisi olacağam, o, heç institut bitirməyib, qarmon çalır, çoxlu pulu var». Beləliklə, sinifdə baş verən bu həngəmə sinifdən kənara çıxır, ailələri, valideynlərin vəzifələrini, onların pulu olub-olmadıklarını, «julikliyini», ölkədəki seçkilərə münasibətini əhatə edir. Əhatə dairəsi genişləndikcə, sinif dönüb olur bir ölkə və bu ölkədə baş verən korupsiya, xaos, hərəmçilik, demokratiyaya zidd hərəkətlər yığnağı... I «a» sinfində isə, demokratik seçki qanunları baş tutmur, çünki Mərkəzi Seçki Komissiyası bu seçkinin səhv və qeyri-rəsmi olduğunu bildirir, bülletenlər hazırlanmayıb, seçkilər siyahıya alınmayıb, xaricdən bitərəf müşahidəçilər çağırılmayıb, seçkilərin legitimliyi şübhə altındadır və s. Xədicə müəllimə sonda demokratik quruluşda seçkilərin əhəmiyyətini qeyd edir və uşaqlara belə bir sual verir: «Dediklərimi anladınız mı? I «a» sinfinin şaigirdləri bir ağızdan «xeyr» dedilər».

Turalın hekayələrində zaman və məkan genişliyi də mühüm rol oynayır. Bir də görürsən ki, cənnətdən çıxarılan Qara Mələk («Tənha Mələk») cəhənnəm yalqızlığından əzab çəkərək bizim Dünyaya enir, elə bir yer seçir ki, ora nə Avropa, nə Asiya, nə qərb, nə şərq, nə cənub, nə də şimal sayılırdı, orada bütün dinlərin nümayəndəsi yaşayır, ölkənin adı Azərbaycan idi. Qara Mələk burada taksi soferi Məmməd kişinin köməyi ilə şəhəri gəzir, yas məclisində olur. Və bir qadına qarşı edilən haqsızlıqların səbəbkarlarını cəzalandırır. Tural cəhənnəmdən Qara Mələyi Yer üzünə endirdiyi kimi, Yer üzündən də cərrahiyyə əməliyyatından sağ çıxmayan Əlibalanı cənnətlə cəhənnəmin bölünmə ərazisinə göndərir. Kimlər var burada? Buradakılar günah və savablarının sayına görə ya cənnətə, ya da cəhənnəmə göndəriləcəklər. Bu məkanla tanışlıqdan sonra məlum olur ki, Lenin, Stalin, Hitler, Napoleon, Bismark, qulağikəsik Andronik də buradadırlar. Sonda Əlibala it şəkildə

geri - bir vaxt yaşadığı fani dünyaya göndərilir, vaxtilə işlətdiyi «İmperial» restoranının qarşısında peyda olur, indi restoranı onun oğlu işlədir. Oğlu bu hürən itə baxaraq göstəriş verir ki, bir az sümük atın bu itə! Vəssalam. Əlibalanın o dünya söhbəti də bitir, bu dünyada yaşamaq haqqı da...

Təkcə cənnət-cəhənnəm, o dünya - bu dünya məkanları deyil, planetlər arasında da məkan yerdəyişmələri baş verir. «Hər şeydən razı qalan, heç bir ambisiyası, təmənnası olmayan, gündəlik 10-15 manat qazancına şükr edən Həsən» bir gün dükanına anadangəlmə, lümbəlüt bir insanın endiyini görür - bu, gözəl bir qadın idi, yad planetdən gəlmişdi. Aurmbiya adlı bu qadın yeni planetdə - yəni bizim yaşadığımız planetdə Azərbaycanı bəyənir, «belə bir yerdə yaşamaq bir xoşbəxtlikdir» - deyir. Onun məqsədi bu planetdə birisiylə evlənmək və onu öz planetinə aparmaqdır, uyğun namizəd isə Həsəndir, çünki müxtəlif planetlərdə bioloji cəhətdən bir-birinə uyğun orqanizmlər buna imkan verir. «Yad planetli» adlı bu hekayədə sırf realistik boyalarla fantastika elementləri birləşir və deyək ki, Turalın bir çox hekayələrində reallıqlarla irrealıqların «birliyi» maraqlı təsir bağışlayır. Amma Tural Anaroğlu daha çox reallıqlar nasiridir. «Türkiyədən məktub» hekayəsində o, telefonu, internet sistemi olmayan bir kənddə - Bəşir kişinin və Firuzə xalının ailəsində baş verən məzəli, amma bununla belə, düşündürücü bir hadisəni qələmə alır. Onların oğlu Eldar Türkiyədə təhsil alır, üstündən iki il keçib, Eldardan məktub gəlir və hər şey o məktubda yazılanlardan bəlli olur. Eldar bu məktubda türkcə qonuşur. Ona görə də, nə Bəşir kişi, nə də Firuzə xala onun yazdıqlarından baş açmırlar. «Mən iyiyəm» kəlməsini - Firuzə xala «Vay sən anan ölsün, yazıq balam iylənib» kimi başa düşür. Məktub oxunduqca türklərin işlətdiyi sözlərin Azərbaycan türkcəsində tamam başqa mənə kəsb etdiyi ortaya çıxır. Türklər qalstuka «kravat» deyirlər. Məcbur etmək onların lisanında «zorlamaq» deməkdir və s. Nəhayət, belə qərara gəlirlər ki, Eldara cavab yazsınlar, onun başına ağıl qoysunlar. Əlbəttə, bu məktubdakı sözlərdən doğan anlaşılmazlıq ilk baxışda bir-birinə qohum iki dil arasında bəzi fərqləri açıqlayır. Məlum məsələ. Amma bir kəndçi balasının iki il ərzində öz ana dilini unudub, təhsil aldığı dildə ata-anasına məktub yazması, valideynlərin və kənd camaatının bu məktubdakı sözləri dərk etməməsi doğrudan da düşündürücüdür. Hətta faciədir, amma bu faciənin səbəbkarı patriarxal həyat tərzini keçirən kənd camaatı deyil, Eldardır.

Tural Anaroğlu SOV.İKP MK-nın sabiq Baş katibi L.İ.Brejnevin Bakıya gəlişini də unutmayıb. «Yüksək qonaq» iki dəfə Azərbaycana səfər edib. Tural onu qarşılama prosesini və Lenin meydanında görünməsini təsvir edir. «Meydanda dörd səhnə qurulmuşdu. Birinin üstündə Azərbaycan milli geyimində qızlar və oğlanlar rəqslərimizi ifa edirdi. Buradan on metr uzaqlıqdakı ikinci səhnədə rus milli paltarlı qızlar, digər musiqi müşayiəti altında süzürdü. Üçüncü səhnədə bədii gimnastika ilə məşğul olan dörd qız top, lent və uzun çubuq ilə akrobatik hərəkətlər göstərirdi. Dördüncü səhnədə cücə paltarındakı körpələr «Cip-cip cücələrim» oxuyurdular, hamı çox ciddi idi. Məzəli səhnələrə baxanda belə, adamın ağlamağı gəlirdi. Aylardır sürən hazırlıqlar bəhrəsini vermişdi... Ön sıralarda duran yaşlı bir qadın «Brejnev qardaş, Brejnev yoldaş!» deyə çağırırdı». Amma «Leonid İliç Brejnev isə maşından çıxıbmaq üçün ətrafındakılara yalvarırdı. Kişi yaman qorxmışdu. Hətta haraya gəldiyini belə anlamırdı deyəsən».

Bu hekayəni oxuyandan sonra fikirləşirsən ki, Tural Brejnevin bu gəlişini hafizəsində necə saxlayıb. Olduğu kimi. Və hekayədə - xatırlatmada, üstündən illər keçməsinə baxmayaraq, heç bir ironiya ilə rastlaşmırsan. «Bu hadisənin üstündən illər keçmişdir. Hazırda «Lenin babaya» sevgisindən danı-

şan o bacımın, «Göylərə uçan peyk» haqqında mahnı söyləyən o qardaşımın, Çapay üstündə məni döymək istəyən tələbənin sağ olub-olmadığını, nə iş gördüyünü bilmirəm. Yaşa dolduqca hər şeyi daha yaxşı anlayıram. Həyatı sevirəm. Dünyamızı sevirəm».

Amma Turalın bir çox hekayələrində gülüş arsenalına xas olan ironiya (kinayə) dalğası əskik deyil. İroniyanın başlıca xüsusiyyəti bir şəxsə, yaxud bir şeyə yaraşmayan sifəti verib ona istehza etmək, onu lağa və məsxərəyə qoymaqdır. Azərbaycan ədəbiyyatında Sabirin və Mirzə Cəlilin bu sahədə müstəsna xidmətləri vardır.

Götürək «Poeziya gecəsi» hekayəsini. «Poeziya gecəsi»nə «Azərbaycan ədəbi cəmiyyətinin nümayəndələri - Sahib İqtidarov, Yeni Bəylər Şeir ocağının üzvü Muxalifət Narazibəyli, Alaqaranlıq Ədəbi Birliyinin həmsədri Zülmət Qara, Müstəqil Alternativ Heca Cəmiyyətinin sədri Sual Nida və Çırtçırt Pen, Ten-şen ədəbi klubun fəallarından Braton Sporoglu Suna» gəlirlər. Elə bu adların özü ironiya deyilmi? Onların çıxışları, oxuduqları şeirlər də müəllifin kinayə həddinə çatdırdığı məqamlardır. Bu «Poeziya gecəsi»ndə sanki iqtidar-muxalifət savaşı gedir.

Və nəhayət, Tural Anaroglu'nun bir hekayəsinin - «Xəstəxana»nın üzərində qısaca dayanaq. Bu hekayə, zənnimizcə, Turalın tənqidlə yumoru bir-birinə necə qovuşdurduğunu nümayiş etdirən bir hekayəsidir. Rayonun tanınmış və nüfuzlu aqsaqqallarından olan Əşrəf kişi möhkəm xəstələnir və onu Bakıya - müasir avadanlıqla təchiz olunmuş özəl klinikaya aparırlar. Onun əməliyyatı uğurla keçir. «Dünya şöhrətli alim, alman professoru Deyus Çotendorq onu əməliyyat edir və Əşrəf kişi sağalmağa başlayır. Amma palataya köçürüldükdən sonra arvadı, səkkiz uşağı, üç gəlini, beş kürəkəni, dörd bacısı və iki qardaşı ilə görüşür və hər şey bundan sonra başlanır. Kənddən gələn Allahverdi alman professoruna min dollar «hədiyyə» vermək istəyir, amma professor «Mən bunun üçün pul almıram» deyir. Əşrəf kişini ziyarətə gələnlər xəstənin başına min oyun açırlar. Ən biabırçı səhnə isə falçı Hacı Mərziyə xanımın Əşrəf kişinin başına gətirdiyi «oyun» olur. Və Əşrəf kişini yenidən reanimasiya şöbəsinə aparırlar. Xəstəxananın həyatında isə Əşrəf kişinin nəvəsi Aslan nağara gumbuldadır, qohum-əqrabası qoyun kəsir.

Doğrudan da acınacaqlı səhnədir. Bu hadisənin keçən əsrin sonlarında-mı, ya yeni əsrdə baş verdiyinin elə bir əhəmiyyəti yox. Tural Anaroglu keçmişdən qalan bu mənfə, neqativ halları tənqid eləməklə, təkcə yumor deyil, satira hələfinə çevirməklə bu gün xurafatın əlində əsir olan insanları ayıltmağa çalışır.

Kamal Abdulla «Turalın gəlişi» ön sözündə qeyd edir ki: bu kitabda «Turalın, təbii ki, hər normal yazıçıda olduğu kimi, mənəvi sələfləri də görünəcək. Kimi bu yazılarda Bulqakovun izlərini axtaracaq, kimi Mirzə Cəlilin, kimi Haqverdiyevin, Mir Cəlalin, Əziz Nesinin, Seyfəddin Dağlının... kimi də lap elə Anarı xatırlayacaq. Mən arzu edirəm ki, sənin Anarın oğlu adını ləyaqətlə daşımağın da bir məqama gəlib çatsın ki, Anarı artıq Turalın atası kimi tanımağa başlasınlar». Amma mən Turalı kiməsə bənzətmək istəmirəm. Təsir həmişə olub. Amma bu təsirlər olsa belə, orijinallığı hifz etmək mümkündür və Tural Anaroglu, mənəcə, orijinal yazıçıdır, hekayələri də bunu sübut edir.

Vaqif YUSİFLİ